

УДК 159. 922

ВПЛИВ РОДИНИ НА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ ДО НАВЧАННЯ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ РІЗНОГО ТИПУ

Марія Верхоляк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, 79005, Львів, Україна*

Розкрито питання ролі родини у формуванні особистості майбутнього школяра з порушеннями розвитку, що залишається актуальним на сучасному етапі реформування системи освіти. Зазначено про важливість виконання родиною традиційних і специфічних функцій, пов'язаних із порушеннями розвитку у дітей (реабілітаційна, корекційна, компенсаторна). Наголошено на врахуванні причин, які призводять до низької дієвості чинника соціальної інтеграції дитини: низький економічний статус батьків; відсутність дієвої та просвітницької підтримки з боку держави та негативне соціальне ставлення до явища дитячої інвалідизації. Визначено зміст родинного психологічного супроводу забезпечення психологічної готовності дошкільників з порушеннями розвитку до навчання в школі. Окреслено ефективність впливу родинного супроводу на особистість дитини у розвивальному і превентивному аспектах.

Ключові слова: діти з порушеннями розвитку, психологічна готовність до навчання (ПГШН), психологічний супровід, навчально-реабілітаційний центр.

Забезпечення повноцінної життєдіяльності дітей з порушеннями психофізичного розвитку значною мірою залежить від тенденцій розбудови та реформування дошкільної та початкової загальної освіти, від своєчасної та ефективної психолого-педагогічної корекції тощо. Водночас, вагомого значення у вирішенні проблем їхнього розвитку набуває вирішення специфіки їхньої підготовки до шкільного навчання. У цьому контексті психологічна готовність дітей дошкільного віку з порушеннями в розвитку, яка була предметом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців, набуває особливої актуальності в контексті сучасних освітніх реформ. Сучасний комплексний підхід до сім'ї, яка виховує дитину з особливостями психофізичного розвитку, розглядає її як реабілітаційну структуру, яка володіє потенційними можливостями створення максимально сприятливих умов для розвитку і виховання дитини. Оскільки сім'я несе відповідальність за ступінь і якість включення дитини в соціум, тобто за вибір освітнього закладу для початку чи продовження навчання, то вибір форми навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку зазвичай

виконують батьки. Підтримка батьків є неоціненою: корекція несформованості компонентів психологічної готовності до навчання в школі (ПГНШ), завищення або заниження вимог до знань та поведінки дитини (внутрішня позиція школяра), подолання неналежних умов перебування вдома, в дитячому колективі, зняття емоційної напруги (особистісна готовність). Зазначене сприятиме формуванню високого рівня психологічної готовності дитини з порушеннями в розвитку до навчання в школі, що і стало метою нашого дослідження.

Питання ролі батьків у формуванні особистості дитини дошкільного віку з порушеннями в розвитку розглядають багато зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких О. Венгер, І. Б. Іванова, І. Кобель, А. Колупасва, Б. Корсунська, С. Кульбіда, Е. Леонгард, К. Луцько, Л. Фомічова, Овчарова Р. В. Зокрема, О. Венгер наголошує, що “дорослий вводить дитину в навколишній світ, організовуючи його сприймання та його дію і створює ту перспективну базу розвитку, на якій будується комунікація” [1]. Дослідниця А. Колупасва надає особливе місце сім’ї, яка є основним чинником залучення дитини з порушеннями в розвитку в систему суспільних відносин у процесі її соціальної інтеграції. Саме батьки повинні бути своєчасно повідомленими про рівень сформованості психологічної готовності дитини до навчання в такого типу освітнього закладу, який орієнтуватиметься на актуальних можливостях дитини, враховуватиме її потенціал розвитку та забезпечить комфортне навчання та перебування у обраному освітньому закладі.

Водночас є низка причин, які призводять до низької дієвості чинника соціальної інтеграції дитини, а саме: низький економічний статус батьків, відсутність дієвої та просвітницької підтримки з боку держави, негативне соціальне ставлення до явища дитячої інвалідизації. Вважають, що відчуженість сім’ї від виховного процесу виникає через ізольованість дитини в спеціальних школах-інтернатах, які залишаються досить поширеним типом навчальних закладів компенсуючого типу в Україні. Оскільки в центрі досліджень вітчизняних вчених завжди була дитина, її функціонування в навчально-виховному процесі та її післяшкільна соціалізація, то вплив встановлення діагнозу “інвалід” на психологічний стан батьків та інших членів родини, а особливо на їхню емоційну сферу і сьогодні не став поширеним предметом наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних науковців. Вітчизняна теорія і практика недостатньо вивчала вплив несподівано виявленого порушення дитини на родину, її функціонування, психо-емоційний стан батьків та шляхи і форми родинної адаптації до дитячого порушення, сприйнятті дитини такою, яка вона є, що свідчить про актуальність проблеми.

Найсучаснішим дослідженням ролі батьківського чинника на становлення особистості “неповносправної” дитини є наукова розвідка І. Кобеля, яка засвідчила факт відсутності ґрунтовних досліджень про життя таких сімей (їх характеристики, труднощі у спілкуванні, навчальні та психолого-консультативні послуги). Автор проаналізував сучасну теорію методик психолого-педагогічних та соціальних досліджень таких відомих зарубіжних дослідників: І. Guba, У. Lincoln, М. Miles, Q. Patton, J. Creswell, Е. Babbie, М. Gall, W. Borg, К. S.Gorard & С. Taylor; дослідив концепцію екологічного підходу у вивченні родини в працях У. Bronfenbrenner, В. Bodner-Johnson, V. Seligman, R. Darling, Н. Демидюка та “родино-орієнтований” підхід у дослідженнях стосовно розвитку дітей С. Jackson, М. Marschark, К. Meadow-Orlans, М. Sass-Lehrer, А. Turnbull; опрацював концепцію позитивної психології М. Seligman та М. Czikszentmihalyi; теорію втрати та горювання Р. Rich & К. Kubler-Ross та теорію білінгвізму, яку розробили Л. Виготський, М. Marschark, К. Meadow-Orlans, С. Mayer & С. Akamatsu. Зокрема, І. Кобель вважає ключовими чинниками успішного виховання дитини з порушеннями в розвитку, розладами слуху є наявність ресурсів у суспільстві для її підтримки та позитивне сприйняття родиною своєї “особливої дитини”. Він визначив суб’єктивний досвід батьків, вперше висвітлив багато їхніх проблем, тривог та переживань. Науковець наголосив на ключових чинниках успішного функціонування сімей з “особливою” дитиною, що полягають у наявності доступу до інформації та чітких і повних рекомендацій фахівців різних сфер щодо потенціалу та можливостей у розвитку дитини, альтернативних варіантах вибору мови та методу спілкування [7]. Значив про факт відсутності ґрунтового аналізу поглядів батьків на систему дошкільних, медичних, соціальних та освітніх закладів, наявність і доступність цих послуг для дітей та батьків. Водночас є нечисленні наукові розвідки, що стосуються ролі батьків, які виховують дітей із порушеннями психомоторного розвитку, поведінковими девіаціями, психічними розладами [2].

Для подолання цих проблем застосовують основні види роботи із сім’єю, зокрема діагностичну та корекційно-консультативну роботу [6]. Психодіагностична робота орієнтується на методику розвиваючого потенціалу дошкільника, консультування стосується вибору навчального закладу для дитини із врахуванням ступеня ураження. Науковці визначили два напрями, за якими відбувається систематичне знайомство батьків з особливостями психічного розвитку дитини, а саме: виконання вимог загального та спеціального характеру.

Для уточнення напрямів роботи фахівця з питань формування готовності дитини до навчання в школі ми сформували вибірку із п’ятдесяти родин: 45 сімей, які вперше зустрілися із захворюваннями дитини та п’ять

родин зі спадковими захворюваннями. Унаслідок діагностичного опитування з'ясовано, що більшість батьків, у родинах яких трапляються спадкові захворювання, обирають заклади освіти компенсуючого типу. Менша частина таких сімей прагнуть залучити дітей до інклюзивної форми навчання. Вони рідше мріють про створення нового іміджу для “особливої” дитини: здобуття кращої професії, поліпшення добробуту, реалізація батьківських очікувань.

Зовсім протилежна тенденція є в сім'ях, де батьки вперше зіштовхнулися із захворюванням дитини. Зокрема простежуються відсутність знань про специфіку системи корекційного навчання, особливості психічного розвитку дошкільника; виявляється наявність упереджень щодо “дефекту” як прояву меншовартості, неповноцінності. Їм складно одразу розуміти бажання і можливості власної дитини, прислухатися до порад фахівців; сприймати дитину такою, якою вона є. З'ясовано, що незначна їхня кількість намагається дати шанс дитині використати свій потенціал з подальшим інтегруванням у суспільство, створюючи оптимальні умови для корекції порушень у дитини та дотримуючись вказівок фахівців [2].

Твердження вчених, що раннє втручання дорослих у підготовку до шкільного навчання їхньої “особливої дитини” є важливою умовою її подальшої успішної адаптації та соціалізації у суспільство, наштовхнуло нас на вивчення цього аспекту [2]. Неприйняття батьками несприятливих прогнозів фахівців, пошук винних, фрустраційні мотиви, сумніви в компетентності фахівців, упередження і стереотипи стосовно застосування спеціальних методів навчання зазвичай можуть гальмувати ранній початок корекційно-реабілітаційного процесу і призводити до втрати дорогоцінного часу [3]. Результати показують, що лише ті родини, які залучені до співпраці з центрами раннього втручання, громадськими організаціями та іншими структурами, можуть почати ранню корекцію порушень у розвитку дитини. Водночас відсутність наступності в роботі садка і школи негативно впливатиме на якість їхнього подальшого навчання. Затримка у формуванні пізнавальної діяльності “особливої дитини”, незрілість мисленнєво-мовленнєвої діяльності та емоційно-вольової сфери призводитиме до дезадаптаційних процесів, які унеможливають ефективне засвоєння програми, не сформують мотивацію на успішне навчання і підготовку їх до школи [2]. Паритетність стосунків між батьками здорових дітей та родинами, що виховують дітей із порушеннями в розвитку засвідчує, що інтегроване середовище надає можливості для особистісного самовдосконалення передусім дітям з порушеннями в розвитку, а в решти вихованців формує емпатію, співчуття та забезпечує оцінювання речей з позицій гуманності [6]. Водночас нечітке усвідомлення спектру проблем родинами (90%), які вперше зіштовхнулися з народження дитини з порушеннями в розвитку, їхня

пасивність у прийнятті рішень можуть призвести в подальшому до шкільної неуспішності дитини. Тому чітке усвідомлення перспективи ефективності їхнього навчання, форми навчання, її початку та тривалість репрезентують лише поодинокі родини.

У дослідженнях Л. Фомічової йдеться про сучасні зміни, які простежуються під час вибору батьками освітнього закладу різного типу – виборюється право на навчання в школі за місцем проживання з індивідуальною формою навчання, з інтеграційними чи інклюзивними тенденціями. Результати дослідження дали підстави з'ясувати, що близько 60% сімей можуть максимально допомогти своїй дитині оволодіти необхідними знаннями й уміннями, сформувати в оптимальні терміни достатній рівень готовності до навчання в школі за умови співпраці з фахівцями. Такий тип сімейного спілкування, за визначенням Л. Фомічової, вважають предметно-операційним. Тип не міститься у спілкуванні, яке охоплює факти неоективного ставлення до важливості корекційного процесу, завищення можливостей своєї дитини, пасивність родичів у забезпеченні навчального процесу. Він простежується у 10% родин. Лише 5% батьків орієнтуються не тільки в особливостях розвитку своєї дитини, а й цікавляться специфікою навчання, опрацьовують спеціальну літературу, самі здобувають спеціальну освіту, працюють з дітьми вдома, виконують завдання в ширшому аспекті. Такі сім'ї – належать до операційно-відтворювального та продуктивно-інтелектуального типу спілкування. Творчо-стратегічний тип спілкування трапляється в 1–2% сімей, які не лише створили умови для початку ранньої корекції своєї дитини, а й ефективно співпрацювали з фахівцями освітнього закладу протягом усього дошкілья [3].

Простежується неефективне поширення інформації щодо новітніх досягнень сучасних зарубіжних і вітчизняних науковців з питань ранньої діагностики та корекції. Розв'язання проблеми активного інформування батьків стосовно досягнень у сучасній науці вирішують освітні заклади нового типу – навчально-реабілітаційні центри, які є новоствореними інституціями чи реформованими із застарілих типів освітніх закладів радянської доби (шкіл-інтернатів) [1, 3]. Використання в роботі сучасних фахівців новітніх технологій сприятиме поліпшенню інформаційної активності батьків, їхньому залученню до співпраці у формуванні ПГНШ дітей з порушеннями в розвитку.

Отже, ми виявили, що особливого значення в психологічній готовності дитини з порушеннями в розвитку до навчання в школі набуває родинний супровід, уточнили значимість проведення комплексного супроводу фахівців та родини у ранній систематичній консультативно-просвітницькій роботі. Водночас ефективно залучення батьків до корекційно-розвивального процесу на ранніх етапах життя дитини сприятиме коригуванню порушень

несформованості компонентів ПГНШ. Своєчасне запобігання появи вторинних відхилень у розвитку сприятиме формуванню високого рівня особистісного розвитку дитини, що забезпечить ефективне і комфортне навчання та перебування в освітньому закладі будь-якого типу.

1. Венгер Л. А. Готов ли ваш ребенок к школе. / Л. А. Венгер, Т. Д. Марцинковская, А. А. Венгер. – М. : Знание, 1994. – 192 с.
2. Виховання дітей з особливими потребами в сім'ї / упорядник І. Б. Іванова, наук. співробітник Українського інституту соціальних досліджень ; за ред. Л. П. Фалінської – К., 1998. – 80 с.
3. Малинович Л. М. Умови забезпечення наступності у роботі навчального дошкільного закладу та школи / Л. М. Малинович // Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутрішніх справ: серія психологічна ; за ред. Цимбалюка М. М. – Львів, 2013. – Вип. 1.– С. 323–334.
4. Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства / Р. В. Овчарова. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2003. – 319 с.
5. Ткачева В. В. К вопросу о создании системы психолого-педагогической помощи семье, воспитывающая ребенка с отклонениями в развитии / В. В. Ткачева // Дефектология. – 1999. – № 3.
6. Kobel. I. Raising a Deaf Child in a Hearing Family in Ukraine. Socio-psychological and educational challenges faced by parents raising deaf and hard of hearing children // Lap Lambert Academic Publishing Saarbrücken, Deutschland / Germany, 2014.

*Стаття: надійшла до редколегії 09.06.2016
доопрацьована 11.08.2016
прийнята до друку 25.08.2016*

FAMILY IMPACT ON FORMING THE PREPAREDNESS OF CHILDREN WITH DISORDERS IN DEVELOPMENT TO LEARNING IN THE EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF DIFFERENT TYPES**Mariya Vercholyak***Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA – 79005*

The article describes the socio-psychological problems that ensue in families raising children with disorders in development to address issues of preparation for school. Modern national and foreign concepts are represented including theories about the role of parents in shaping the future of the child. The author outlines the main reasons preventing the effective socialisation of a preschool child with disorders. The emphasis is put on the types of the work with parents and approaches to organize it to solve this issue. Family estrangement from the educational process is considered to occur because of child's isolation at specialized boarding schools, which still remain to be the most common type of compensatory education institutions in Ukraine. The major types of the psychologist work with the family are determined: diagnostics and consultation. The scientists outline two trends in working with parents: meeting the general requirements that are similar to the education of all children; resolution of special tasks that would compensate for the developmental delay.

Parents mostly possess the information about the complexity and structure of child's disorder. The role of new educational institutions in organizing the correctional and rehabilitation process is highlighted in the article, that indicates the necessity of providing the integrated family support when preparing the child for school. Educational institutions of the new type – Educational and Rehabilitation centers – being either newly founded institutions or reformed outdated boarding schools now look for the solution to this issue now. The creation of initiative groups, civil parents' organizations, the diagnostics and consultation centers, private educational institutions also positively change the situation. Additionally, unclear understanding of the problem spectrum, difficulties and tasks that arise on the way to the preparation of the child with special needs to school education are offset by the results of psychological diagnostics, consultation, developmental disorders prevention and may lead to further academic success determined by the low level of PRSE.

Key words: children with disorders, psychological preparedness for (PPS) school, Centre for Educational Rehabilitation (CER).

